

RACOT

dawn. Radsat, po 1600 r. Racat

Wieś wzmiankowana od 1366 r. jako miejscowość na wyspie (Radczsati in insula). Stanowiła własność Borków Gryżyńskich, potem Leszczyców z Gułtow. W 1491 r. jako właściciel wymieniany Andrzej Gryżyński, a w 1494 r. Marcin Gołutowski, który w 1529 r. dokupił Darnowo. Po nim dobra odziedziczył jego syn Łukasz, dziedzic Racotu w latach 1534-82, a od 1588 r. jego syn, również Łukasz, który prócz Racotu posiadał również Darnowo, Spytkówki, Lubosz, Kurowo, Witkówki i Słonin. Po nim dobra przejął w 1614 r. jego syn Adam Gołutowski żonaty z Katarzyną Sobieską, zmarły przed 1628 r. Ich jedyna córka Jadwiga Gołutowska około 1636 r. wniosła Racot w posagu Stanisławowi Kostce z Szamotuł. Następnie dobra te objęła ich córka Joanna z Kostków Aleksandrowa Tarłowa. Prawem zastawu ok.1670 r. nabył Racot Krzysztof Bronisz z Paradyża. W 1676r. Joanna Tarłowa sprzedała majątność i pozostałe wsie tj. Węgliny, Darnowo, Spytkówki, Lubosz, Słonin i Kurowo za 140.000 zł Dorocie z Sienna Sulmowskiej wdowie po Krzysztofie Broniszu i matce Piotra i Jana. Dziedzicem Racotu w latach 1676-1719 był Piotr Bronisz, a po jego śmierci w 1719 r. aż do 1773 r. jego jedyna córka Dorota primo voto Janowa Radomska, secundo voto księżna Stanisławowa Jabłonowska. Po niej odziedziczyły dobra jej dzieci, a w 1777 r. przejął dobra racockie jej syn książę Antoni Barnaba Jabłonowski, wojewoda poznański w latach 1760-1782. W Racocie bywali wówczas m.in. ks. Józef Poniatowski i Tadeusz Kościuszko, a także Józef Wybicki. W 1798 r. z powodu długów Jabłonowski sprzedał dobra księciu Orańskiemu Wilhelmowi wraz z dwoma innymi kluczami dóbr tj. Stęszewem i Czeszewem za sumę 200.000 talarów. W 1815 r. Wilhelm Orański koronowany został na króla Niderlandów. po nim Racot przeszedł na własność jego syna Wilhelma II (króla Niderlandów w latach 1840-1849). Następnie dobra dziedziczyły jego dzieci Wilhelm III, Wilhelm Fryderyk książę Niderlandów oraz Wilhelmina Maria Luiza Zofia księżna von Sachsen-Weimar. W 1877 r. dobra znajdowały się w rękach Wilhelma Fryderyka księcia Niderlandów, a w 1879 r. ponownie Wilhelma III króla Niderlandów i wielkiej księżnej Zofii von Sachsen-Weimar, która wniosła dobra racockie jako posag mężowi, księciu Karolowi Aleksandrowi von Sachsen-Weimar-Eisenach. W 1895 r. właścicielem został książę Heinrich von Sachsen-Weimar, a kilka miesięcy później wielki książę Wilhelm Ernest von Sachsen-Weimar-Eisenach. W 1919 r. na mocy traktatu wersalskiego całe dobra wraz z wyposażeniem przeszły na własność Skarbu Państwa Polskiego. Na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy o Państwowych Zakładach Chowu Koni utworzono w Racocie Państwowy Zakład Chowu Koni. Hodowla oparta była przede wszystkim na klaczach niemieckich (beberbeckich), które przeznaczone były do produkcji ogierów półkrwi ciężkiego typu. Do 1923 r. majątkiem administrował Wiktor Gólkowski, następnie klucz

racocki podzielony został na sześć majątków, z których pięć stanowiło domeny państwowe oddane w dzierżawę. W 1921 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę o przeznaczeniu pałacu w Racocie na cele reprezentacyjne głowy państwa. Do majątku miały należeć: pałac, park, dwie oficyny i dwie stajnie koło wjazdu. W 1930 r. pałac przejął Wydział Majątków Państwowych Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu.

Folwark rycerski wzmiankowany w Racocie już w 1366 r. W 1683 r. wymieniany dwór o kilku izbach z dużą sienią, z alkierzami. Prócz tego wzmiankowany ogród włoski, trzy sady, dwa stawy, cztery sadzawki, psiarnia nowa, kaplica i dom ogrodowego oraz kamienica podpiwniczona z czterema sklepionymi pomieszczeniami na parterze, z izbą na trzeciej kondygnacji z poddaszem. Przymuszcza się, że była to stara siedziba Gołutowskich z pocz. XVI w. Z budynków gospodarczych istniał tu młyn wietrzny i młyn wodny, „obory dobre przy których domostwo folwarkowe”, „w gumnie stodoła 3 dobrych”, „spichlerz o 2 piętrach” i mielcuch. W roku 1776 r. na 5 folwarkach należących do majątności racockiej znajdowało się koni najemnych 29, owiec najemnych 201, owiec własnych 1509, a w 1798 r. były 22 krowy, 2300 owiec, 78 sztuk drobiu i 4 konie cugowe. Już wówczas w skład dóbr, prócz Racotu, wchodziło Darnowo, Słonin, Spytkówki i Witkówki. Za czasów księcia Antoniego Barnaby Jabłońskiego tj. w końcu XVIII w., który posiadał liczne majątki na Wołyniu, Ukrainie i Rusi sprowadzono stamtąd do Racotu miód, wosk, łój, skóry, spirytus, które z kolei kupowali kupcy z Frankfurtu i Wrocławia. W roku 1881 powierzchnia dóbr Racot wraz z folwarkami Darnowo, Spytkówki, Betkowo, Stary Słonin i Nowy Słonin wynosiła 2459,71 ha, z czego 1308,4 ha liczyły pola, 370,42 ha łąki, 25,21 ha pastwiska, 693,76 ha lasy, 58,76 ha nieużytki, podwórza, drogi, a 3,16 ha wody. Działała tu gorzelnia parowa i cegielnia, a gospodarstwo specjalizowało się w hodowli bydła rasy Simmenthaler i oldenburskiej oraz hodowli koni. W 1906 r. prowadzono na terenie majątności racockiej hodowlę wysokomlecznych krów rasy holenderskiej (jednych w Poznańskim), liczącą 170 koni stajnię, owczarnię i chlewnię. Uprawiano wówczas buraki cukrowe oraz ziemniaki przetwarzane w miejscowej gorzelnii i płatkarni. Istniała tu dominalna cegielnia, która została utworzona specjalnie w celu produkcji cegieł dla licznych budynków na terenie dóbr, nie funkcjonowała zaś jako przedsiębiorstwo handlowe. Prócz cegielni istniał także tartak, który przerabiał surowiec z racockich i stęszewskich lasów. W 1913 r. w samym Racocie prowadzono hodowlę 105 koni, 209 krów, 26 świń i 390 sztuk owiec. W 1926 r. znajdowała się tu zarejestrowana hodowla bydła rasy czarno-białej nizinnej licząca 38 sztuk. W 1931 r. nie była już czynna cegielnia z powodu wyeksploatowania złóż gliny.

ZAŁOŻENIE PAŁACOWE w Racocie znajduje się w zachodniej części wsi i składa się z części rezydencjonalnej i folwarcznej oraz z położonej osobno cegielni.

ZESPÓŁ REZYDENCJONALNY zajmuje pn.-zach. część założenia i składa się z pałacu, dwóch oficyn, parku, stajni koni cugowych oraz wozowni ze stajnią usytuowanych wokół prostokątnego dziedzińca. Oficyny i stajnie pochodzą sprzed 1773 r. i stanowią część dawnego założenia z czasów Doroty Jabłonowskiej z Broniszów. Od strony głównej drogi tj. obecnie ul. Dworcowej dziedziniec ogrodzony jest ceglany tynkowanym murem z dwoma bramami wjazdowymi ujętymi po bokach w czworoboczne filarki i wypełnione żelaznymi dwuskrzydłowymi wrotami. Według danych z 1930 r. podwórze folwarczne i plac zabudowy przynależny do pałacu wynosił ok. 1,359 ha. Dziedziniec przed pałacem był wówczas częściowo wybrukowany, a w części wysypany żwirem, w środku zaś znajdował się trawnik z drzewami i kwiatami. W taki sam sposób zaaranżowana została przestrzeń pomiędzy oficyną i bramą wjazdową oraz między dobudowaną częścią pn. pałacu, a drugą oficyną, a także przy ogrodzeniu między oficyną i stajnią.

PAŁAC wzniesiony ok. 1785 r. dla księcia Antoniego Barnaby Jabłonowskiego, ukończony przed 1790 r., zaprojektowany prawdopodobnie przez architekta Dominika Merliniego połączony być może ćwierćkolistymi galeriami z bocznymi oficynami. W końcu XIX w. lub na pocz. XX w. do pałacu dobudowano od pn. nowsze skrzydło. Pałac remontowany był po 1919 r. i w końcu lat 20. XX w. z przeznaczeniem na siedzibę prezydenta Rzeczypospolitej.

Pałac jest budowlą murowaną z cegły, w całości podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym pokrytym blachą. Kondygnacja parteru wyższa, piętra niższa; w piwnicach sklepienie kolebkowe. W murach piwnic widoczna wtórnie użyta późnogotycka lub renesansowa cegła, prawdopodobnie pochodząca z rozbiórki starszej siedziby. Budynek wzniesiony na planie prostokąta z trójbocznym ryzalitem pośrodku elewacji ogrodowej, z dostawioną od pn. prostokąta węższą częścią z wysuniętym na zach. ostatnim pn. traktem pomieszczeń. Do dnia dzisiejszego zachowany pierwotny układ wnętrza starego pałacu. W piwnicach mieściły się pomieszczenia gospodarcze i magazynowe. Na parterze pośrodku pierwszego traktu znajduje się zaokrąglona w narożach sieni, po której lewej stronie znajduje się klatka schodowa. Za sienią w drugim trakcie znajduje się salon na planie ośmioboku, pierwotnie prawdopodobnie nie połączony z sienią. Po lewej stronie salonu znajdowała się sypialnia z wyodrębnioną alkową, a dalej za nią gabinet, a po prawej stronie salonu układ duża jadalnia. Na piętrze podobny układ pomieszczeń z salonem na osi drugiego traktatu. Prawie we wszystkich pomieszczeniach pałacu zachowana bogata dekoracja sztukatorska. Obecnie sztukaterie w dużej mierze zrekonstruowane w okresie międzywojennym. W pomieszczeniach zachowane również charakterystyczne okrągłe klasycyzujące w formie piece powstałe jednak w 2 poł. XIX w. lub na pocz. XX w. Przymuszczać również dekoracja malarska pałacu, zachowana w tzw. niebieskim saloniku, odsłonięta i zrekonstruowana w latach 1968-1973, powstała w okresie międzywojennym. Elewacje pałacu tynkowane z zachowanym wystrojem architektonicznym. Naroża budynku ujęte zostały w bonie,

kondygnacje rozdziela gzyms kordonowy. Otwory okienne parteru ujęte w tynkowe opaski z gzymsami nadokiennymi wspartymi na małych konsolach, okna niskiego piętra w opaskach, z uszakami. Pośrodku elewacji frontowej portyk wsparty na toskańskich kolumnach z tympanonem z tarczami herbowymi księcia Antoniego Jabłonowskiego i jego drugiej żony Tekli z Czapliców (Prus III i Kierdel) otoczonymi girlandami i gałązkami lauru z podwieszonymi orderami Orła Białego i św. Stanisława.

Nowsze skrzydło piętrowe, nakryte dachem mansardowym, krytym pierwotnie łupkiem, obecnie blachą, mieściło liczne pokoje gościnne, dużą kuchnię, w partii poddasza i w suterenie pokoje dla służby. W korytarzu sklepienie odcinkowe, lustrzane sklepienie w pokojach, skromna dekoracja sztukatorska. Stary pałac połączony z nowym, a w międzytraktowym korytarzyku wprowadzono metalowe kręcone schody. Elewacje tynkowane z detalem nawiązującym do detalu starego pałacu, o identycznych podziałach i podobnym wystroju.

OFICYNA PD., po 1919 r. użytkowana jako dom dyrektora stadniny, wzniesiona przed 1773 r., remontowana po 1945 r., murowana z cegły, nie podpiwniczona, parterowa, z mieszkalnym poddaszem, nakryta dachem mansardowym łamanym czterosпадowym pokrytym dachówką. W połaci dachowej pd. i pn. pośrodku dwuosiowa wystawka, po jej bokach po dwie lukarny. Budynek na planie prostokąta, o dwutraktowym układzie pomieszczeń z sienią na osi w jednym trakcie i klatką schodową w drugim. Wejścia do budynku zarówno pośrodku elewacji pn., jak i pd., dlatego też podobnie opracowane obie elewacje. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem w postaci prostych tynkowych opasek i profilowanego gzymsu wieńczącego. Od strony pn. opaski ozdobione w nadprożach kluczami i ślimacznkami. Pierwotnie elewacja pd. sześciosiowa, elewacja pn. dziewięćosiowa symetryczna.

OFICYNA PN., potem dom urzędniczy, wzniesiona przed 1773 r. przez Dorotę Jabłonowską z Broniszów, rozbudowana od strony wsch. o piętrową przybudówkę, murowana, z cegły, podpiwniczona, parterowa, z mieszkalnym poddaszem, nakryta dachem łamanym czterosпадowym pokrytym dachówką. Przybudówka nakryta niższym dachem trzypołaciowym. W piwnicy od wschodniej strony sklepienie kolebkowe, wyżej stropy drewniane belkowe z podsufitką. Budynek na planie prostokąta, o dwutraktowym układzie pomieszczeń. Elewacje tynkowane z detalem w postaci narożnych boni i opasek okiennych oraz gzymsu wieńczącego. Od strony frontowej pd. elewacja symetryczna dziewięćosiowa z otworem wejściowym pośrodku. W połaci dachowej dwie dwuosiowe wystawki zamknięte trójkątnymi szczytami, prócz tego pojedyncze lukarny ujęte po bokach w pilastry i zakończone trójkątnymi szczykami.

STAJNIA KONI WYJAZDOWYCH I WOZOWNIA wzniesiona przed 1773 r. po północnej stronie wjazdu, murowana z cegły, parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem łamanym czterospadowym pokrytym dachówką. Budynek na planie prostokąta z wnętrzem podzielonym na kilka pomieszczeń tj. z dwoma stajniami, z usytuowaną pośrodku wozownią oraz z dwoma niewielkimi pomieszczeniami w skrajnej osi pn., z których jedno wykorzystywane było jako szorownia. We wnętrzu strop drewniany belkowy, częściowo zachowana stara brukowa i ceglana posadzka. Elewacje tynkowane, z zamkniętymi odcinkowo otworami okiennymi i drzwiowymi, z prostym detalem w postaci lizen w narożach i prostego gładkiego pasa podokapowego oraz profilowanego gzymsu wieńczącego. W połaci dachowej zachodniej jednoosiowa wystawka zakończona trójkątnym szczytem.

STAJNIA wzniesiona przed 1773 r. po południowej stronie wjazdu, z wnętrzem całkowicie przebudowanym po 1922 r. na spichlerz. Budynek murowany z cegły, parterowy, z magazynowym poddaszem, nakryty dachem łamanym czterospadowym, pokrytym dachówką. Budynek na planie prostokąta z jednoprzestrzennym wnętrzem.

PARK o pow. około 12,5 ha. Pierwsze wzmianki o włoskim ogrodzie pochodzą z 1679 r. i mówią, że leżał on w pobliżu XVII-wiecznego dworu i późnośredniowiecznej, murowanej siedziby. Nie wiadomo dokładnie gdzie był usytuowany. W ciągu XVIII w. uległ przekształceniu lub został założony w nowym miejscu. Za czasów księcia Antoniego Barnaby Jabłonowskiego utworzono ogród angielski. Park obecnie rozciąga się na pn. i zach. od pałacu. Od pd. graniczy z zabudową folwarku, od pn. i zach. granicę stanowi usypyany wał, od wsch. mur i szosa Racot-Czempiń. Wjazd do parku prowadzi poprzez dwie bramy usytuowane na wprost pałacu od strony głównej szosy. Przed pałacem dziedziniec, ujęty po bokach przez dwie oficyny. Na zachód od pałacu znajduje się aleja prowadząca w kierunku dwóch stawów usytuowanych przy zachodniej granicy parku. Po lewej i po prawej stronie alei zachowany częściowo regularny układ parku, dochodzący do strugi. Po północnej stronie strugi założenie o charakterze krajobrazowym z polanami, z okazałymi soliterami drzew. Najstarszy drzewostan skupiony przy stawach - występują tu wiązy, dęby szypułkowe i grab, liczące około 250-300 lat.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY w Racocie składa się z rozbudowanego podwórze gospodarczego, zespołu ogrodnictwa, zespołu budynków gospodarczych na pn. od dziedzińca pałacowego i kolonii domów pracowników folwarcznych. najstarsza jest wschodnia część obecnego podwórze położona obecnie na pd. od dziedzińca honorowego, z budynkami skupionymi wokół dużego, prawie prostokątnego stawu. W pierzei pn. znajduje się oficyna pd., później dom dyrektora stadniny, z którego wejście także od strony pd. bezpośrednio z dziedzińca. W pierzei wsch. w jej pn. części znajduje się dawna stajnia, potem spichlerz, przynależna

funkcjonalnie i kompozycyjnie do zespołu pałacowego i tam też opisana. Na pd. od niej wznosi się dawna ochronka (obecnie dom przy ul. Dworcowej nr 1), a za nią dawny chlew i dom, obecnie przebudowane, oraz obora (I). Ścianę południową tworzą: wiata i gorzelnia, a zachodnią, idąc od południa, obora (II), kurnik oraz rządcówka z biurem. Następnie zespół rozbudowywał się w kierunku zachodnim, gdzie powstało drugie podwórze prostopadłe do poprzedniego. W pierzei pn. znajduje się stodoła i stajnia (I), a w pd. owczarnia i świniarnia (obecnie stajnie). Pomiedzy nimi pośrodku wznosi się dawna szopa. Na terenie pomiędzy dawną owczarnią, a drogą znajdowały się pomocnicze budynki gospodarcze jak kuźnia (tuż przy wjeździe), szopa, chlewik, stróżówka. Pierzeję zach. tej części podwórza zamykała stodoła, obecnie stajnia, równoległe do której dalej w kierunku zach. usytuowana jest dawna stajnia (II) źrebięciarnia z mieszkaniem, pomiędzy nimi w pierzei pd. dawna stajnia (III), a w pierzei pn. ujeżdżalnia wzniesiona dopiero w końcu lat 20. XX w. Dalej na zachód za źrebięciarnią znajdował się okólnik dla zwierząt. Zachowane dawne ogrodzenie podwórza oraz bramy wjazdowe i furtki. Mur ogrodzeniowy ceglany z charakterystycznymi tynkowanymi przesłami z ustawionej na ukos cegły pomiędzy ceglanymi słupkami. Po pn. stronie dawnej ochronki furtka, murowana, tynkowana.

ZESPÓŁ BUDYNKÓW NA PN. OD DZIEDZIŃCA PAŁACOWEGO istniał już w 2 poł. XVIII w. i znajdował się tu budynek przemysłowy, prawdopodobnie mielcuch, usytuowany przy drodze (obecnie ul. Dworcowej) w jednej linii ze stajnią koni wyjazdowych i wozownią. Przypuszczalnie już w 1 poł. XIX w. przebudowany został na mieszkania. Wówczas też budynek rozbudowano od strony południowej i połączono ze stajnią. Jest to budynek murowany z cegły, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym, pierwotnie naczółkiem od strony pn. Wzniesiony na planie prostokąta o dwutraktowym układzie pomieszczeń, z których sześć północnych wewnątrz nakrytych sklepieniami krzyżowymi z lunetami, pozostałe wewnątrz stropami drewnianymi z podsufitką. Więźba dachowa krokwiowo-jętkowa. Elewacje tynkowane, przebudowane z zamkniętymi pierwotnie odcinkowo otworami, obecnie prosto, zakończone z profilowanym gzymsem wieńczącym. Z dawnego detalu zachowane jedynie dwa półfilary umieszczone w płytkiej wnęce, ujmujące po bokach wejściowe od strony wsch.

ZESPÓŁ BUDYNKÓW OGRODNICTWA składał się z kilku mniejszych grup obiektów. Ogrody znajdowały się na wschód od folwarku i zespołu pałacowego. Część z nich położona była po pn. stronie drogi (obecnie ul. Szkolna) i rozciągała się do części wsi z gospodarstwami włościańskimi. Część ogrodnictwa znajdowała się na pd. od najbardziej za zachód wysuniętych zabudowań tj. dawnej źrebięciarni i stodoły. Po pn. stronie ul. Szkolnej zachował się budynek mieszkalny, z 2 poł. XIX w., rozbudowany w końcu XIX w., być może jest to dawny dom ogrodnika, murowany z cegły, częściowo podpiwniczony, częściowo

piętrowy, nakryty dachem dwuspadowym naczółkowym pokrytym dachówką. Elewacje tynkowane z zachowanym częściowo tynkowym detalem w postaci lizen w narożach i gzymsu wieńczącego. Na pn.-zach. od budynku jeszcze w okresie międzywojennym znajdowały się szklarnie, oranżerie, kotłownia (tzw. ogrzewalnia).

PODWÓRZE WSCHODNIE RZĄDCÓWKA i BIURO, obecnie budynek mieszkalny wzniesiony w końcu XVIII lub na pocz. XIX w., rozbudowany o tylne skrzydło w 1912 r., murowany z cegły, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Wzniesiony na planie prostokąta z korytarzem pośrodku, po bokach którego po dwa pomieszczenia biurowe. Od strony zach. dostawiona nieco węższa część mieszkalna o dwutraktowym układzie pomieszczeń. W korytarzu starszej części sklepienie kolebkowe na gurtach. Elewacje tynkowane z zachowanym detalem. Naroża budynku oraz główne wejście od strony wsch. ujęte w pasowe boniowanie, otwory okienne w prostych opaskach. Otwór wejściowy zamknięty łukiem koszowym z boniowanej archiwolcie, wypełniony drzwiami jednoskrzydłowymi z nadświetlem, ramowo-płycinowymi opierzonymi deskami nabijanymi w koncentryczne romby. Przed budynkiem zachowane fragmenty starego bruku.

OCHRONKA, obecnie dom przy ul. Dworcowej nr 1, wzniesiony w 1911 r., murowany z cegły, na podmurówce z kamienia, podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem mansardowym pokrytym dachówką ceramiczną karpiówką. Wzniesiony na planie prostokąta z głównym wejściem od strony wsch. tj. z drogi. W pierwszym trakcie znajdowała się duża sala i sień z klatką schodową, a w drugim kuchnia i łazienka. Elewacje tynkowane z częściowo odsłoniętym kamieniem cokołem, z niewielką werandą w narożu pn.-wsch. W pn. połaci dachowej dwuosiowa wystawka, w której szczytcie stiukowa girlanda, nad nią owalna płyca z datą „1911”. Zachowana pierwotna stolarka okienna i drzwiowa o charakterystycznych licznych szprosowych podziałach.

OBORA (I), obecnie stajnia, wzniesiona ok. 1881 r., murowana z cegły, parterowa, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym pierwotnie dachówką, teraz eternitem. Wzniesiona na planie wydłużonego prostokąta z jednoosiowym płytkim ryzalitem od strony zachodniej i niewielką przybudówką od wschodniej od drogi oraz jednoosiowymi wgłębными przedsiódkami pośrodku elewacji pn. i pd. W niewielkich pomieszczeniach po bokach przedsiódków umieszczone zostały m. in. schody na poddasze. We wnętrzu obory sklepienie żegielkowe na kamiennych słupach. Elewacje tynkowane z charakterystycznymi ceglany detalem. Naroża elewacji podłużnych tj. wsch. i zach. zaakceptowane zostały dwukondygnacyjnymi, a więc nieco wydłużonymi wąskimi jednoosiowymi pozornymi ryzalitami ujętymi w półkolistą ceglana arkadę, nad którą

trójkątne zwieńczenie. Dalej elewacje dzielone ceglanymi lizenami z nałożonymi jednouskokowymi szkarpami. Otwory zamknięte półkoliście ujęte w ceglane proste obramienia. Powyżej gzyms kordonowy, na którym wsparte trioformne okienka poddasza. Środkowy ryzalit i przybudówka wsch. ujęte po bokach w lizeny i zwieńczone trójkątnymi szczytami ozdobionymi fryzem arkadkowym. Elewacje szczytowe z zamkniętymi półkoliście szerokimi arkadami pośrodku, a nad gzymsem kordonowym podwójne okno ujęte we wspólne ceglane obramienie zamknięte odcinkiem gzymsu. W zamknięciu szczytów ozdobny fryz arkadkowy. Zachowana pierwotna wielopolowa stolarka okienna.

OBORA (II) wzniesiona w 1881 r. (data na elewacji), murowana z cegły, o identycznej bryle i detalu co usytuowana na przeciwko niej obora (I). We wnętrzu również sklepienie żagielkowe na gurtach wsparte na kamiennych słupach. W szczycie ceramiczna głowa krowy.

KURNIK i KUCHNIA, wzniesiona w 4 ćw. XIX w., z dobudowaną w latach 20. XX w. niewielką wozownią od strony pd.-zach. Jest to budynek murowany z cegły, parterowy, z użytkowym poddaszem, z dwukondygnacyjnymi ryzalitami od strony wsch. i zach., nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Wzniesiony pierwotnie na planie krzyża. We wnętrzach sklepienie odcinkowe na gurtach, kapa pruska oraz stropy drewniane. Elewacje tynkowane z ceglanym detalem w postaci narożnych lizen, gzymsów wieńczących, obramień okulusów w szczytach. Otwory okienne zamknięte odcinkowo. W części elewacji w przyziemiu otwory - wejście dla drobiu. Po wsch. stronie budynku ceglane, w poziomie ziemi wbudowane, koryta do paszy dla drobiu. Przepuszczalnie pierwotnie teren wokół budynku wygrodzony, zachowane ślady bramy.

GORZELNIA, obecnie magazyn, wzniesiona ok. 1870 r., murowana z cegły, na kamiennej wysokiej podmurówce, podpiwniczona, częściowo dwu-, częściowo trzykondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami, pokrytym dachówką. Od strony zachodniej dostawiony budynek mieszkalno-magazynowy gorzelnego, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Więźba dachowa drewniana o ciekawej konstrukcji. Gorzelnia na rzucie prostokąta z ryzalitem od strony pn., z niewielką dobudówką od strony pd.-wsch. oraz z prawie kwadratową częścią mieszkalną. W pomieszczeniach przemysłowych sklepienie odcinkowe na podciągach metalowych wspartych na żeliwnych kolumnach. Obecnie Pomieszczenie dawnej aparatowni podzielone wtórnym stropem. W części mieszkalnej stropy drewniane belkowe z podsufitką. Elewacje tynkowane z zachowanym częściowo ceglanym detalem i częściowo kamiennym przyziemiem. Naroża budynku ujęte w lizeny, podobnie lizeny dzielą ryzalitu najwyższej części, pomiędzy kondygnacjami gzymsy kordonowe, nad otworami okiennymi nadokienniki w formie odcinków gzymsu. Częściowo elewacje wieńczone ceglanym prostym pasem fryzu. Okna w części mieszkalnej oraz w partii

elewacji pd. zamknięte półkoliście, pozostałe odcinkowo. Prawdopodobnie pierwotnie był tu bogatszy ceglany detal, obecnie częściowo skuty. Na zachód od części mieszkalnej sklepione odcinkowo piwnice, połączone komunikacyjnie z piwnicą pod budynkiem.

W gorzelnii mieściło się niegdyś urządzenie młyna mechanicznego napędzanego lokomobilą, która także napędzała prądnicę dostarczającą m. in. prąd do pałacu.

PODWÓRZE ZACHODNIE STAJNIA (I) wzniesiona ok. 1880 r., murowana z cegły, parterowa, z użytkowym poddaszem, pierwotnie nieco niższa, obecnie nieznacznie podwyższone ścianki poddasza i zmieniony kąt nachylenia połaci dwuspadowego dachu. Zbudowana na planie prostokąta z nieznacznym ryzalitem pośrodku elewacji pd., zamkniętym przypuszczalnie pierwotnie osobnym szczytem, obecnie zlikwidowanym. We wnętrzu sklepienie żegielkowe na gurtach wspartych na żeliwnych słupach. Elewacje tynkowane z ceglany detal. Elewacje podzielone lizenami i jednouskokowymi szkarpami. Otwory okienne parteru zamknięte łukami odcinkowymi i zakończone nadokiennikami w formie załamanego od dołu odcinka gzymsu, z wyjątkiem okna w skrajnej osi wsch. elewacji pd. Powyżej gzyms kordonowy, na którym wsparte triforyjne okna poddasza. Otwór bramny w szczytowej elewacji wsch. zamknięty łukiem odcinkowym, ujęty w ceglana arkadę.

STAJNIA (ŻREBIĘCIARNIA) (II) wzniesiona prawdopodobnie w 3 ćwierci XIX w., rozbudowana w 4 ćw. XIX w., murowana z cegły, na podmurówce z kamienia polnego, parterowa, z użytkowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką. Budynek na planie wydłużonego prostokąta z częścią mieszkalną od strony pd., dalej znajdowała się niegdyś futernia, następnie żrebięciarnia i stajnia koni roboczych. We wnętrzu stropy drewniane belkowe, w części mieszkalnej z podsufitką. Elewacje w całości tynkowane urozmaicone rzędem płytkich odcinkowo zamkniętych wnek arkadowych wspartych na lizenach. We wnękach umieszczone wysoko otwory okienne. W połaci dachowej niewielkie kafelki zamknięte szczycikami. W ścianie szczytowej pd. w partii poddasza zamknięte półkoliście okna części mieszkalnej z zachowaną starą drewnianą stolarką.

STAJNIA (III) (obecnie muzeum) zbudowana została przypuszczalnie na pocz. XX w., murowana z cegły, parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką. Wzniesiona na planie prostokąta, o wnętrzu podzielonym na kilka pomieszczeń. Elewacje tynkowane, podzielone płytkimi wnękami arkadowymi zamkniętymi odcinkowo, o szczytach ozdobionych fryzem schodkowym. Otwory zamknięte odcinkowo, w szczytach ażurowe, półkoliste otwory wentylacyjne.

STODOŁA, z 3 ćw. XIX w., przebudowana w latach 30. XX w. na stajnię, murowana z cegły,

parterowa, z magazynowym poddaszem, nakryta dachem dwuspadowym z naczółkami, pokrytym dachówką. Wzniesiona na planie wydłużonego prostokąta, we wnętrzu stropy drewniane z podsufitką. Elewacje w całości tynkowane z zamkniętymi odcinkowo otworami, podzielone jedynie prostym gzymsem nad oknami przyziemia. W połaciach dachowych niewielkie kaferki nakryte osobnymi daszkami dwuspadowymi.

UJEŹDŻALNIA wzniesiona w końcu lat 20. lub na pocz. 30. XX w., murowana z cegły, jednokondygnacyjna, nakryta niskim dachem czterospadowym. Wzniesiona na planie prostokąta z dostawionym od strony pn. dłuższym budynkiem pomocniczym - niższym i nakrytym dachem płaskim. Elewacje ujeżdżalni tynkowane z pozornym ryzalitem pośrodku elewacji frontowej pd. ozdobionym czterema pilastrami. Nad ryzalitem gzyms wieńczący elewacje, nad którym naczółek w formie schodkowej attyki. Dodatkowym elementem zdobiącym elewacje są duże okna z wieloszprosowymi podziałami.

KOLONIA DOMÓW PRACOWNIKÓW FOLWARCZNYCH położona jest na wschód od zespołu i składa się z dużego zespołu domów przy ul. Szkolnej, Dworcowej i Kościuszki. Prawie na wprost wjazdu na dziedziniec honorowy przy ul. Szkolnej znajduje się dawny dom urzędnika, dalej na pd. dawna pastrówka i kościół poewangelicki, następnie szkoła, poczta, a dalej trzy domy.

Domy związane z majątkiem powstawały w różnych okresach. Najstarsze są budynki przy ul. Kościuszki nr 3 i 5 przeznaczone dla czterech rodzin, pochodzące przypuszczalnie z końca XVIII w. lub pocz. XIX w., murowane z gliny, częściowo o konstrukcji strychulcowej, parterowe, nakryte dachami naczółkowymi pokrytymi dachówką. Układ wnętrza dwutraktowych z sienią przelotową pośrodku, z piecami chlebowymi. Elewacje tynkowane, obecnie o zmienionych pierwotnych otworach okiennych. W domu przy ul. Kościuszki nr 3 szczyty szalowane deskami, w domu nr 5 widoczna drewniana konstrukcja szkieletowa ścian. Z pocz. XIX w. pochodzi przypuszczalnie dom czterorodzinny przy ul. Dworcowej nr 6 oraz ośmiorak przy ul. Szkolnej nr 1, a z ok. 1870 r. dom przy ul. Kościuszki nr 1 przeznaczony dla dwunastu rodzin. Kolejny rozwój kolonii mieszkalnej miał miejsce na pocz. XX w., prawdopodobnie po 1909 r., wtedy to wzniesiono podobne domy przy obecnie ul. Dworcowej nr 2 i 4 oraz budynki przy ul. Szkolnej. Na terenie kolonii mieszkalnej zachowanych również kilka budynków inwentarskich pracowników, z których najciekawszy budynek po wsch. stronie domu przy ul. Kościuszki nr 1, pochodzący z 4 ćw. XIX w., murowany z cegły, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką, z przyziemiem nakrytym sklepieniem odcinkowym na gurtach i o elewacjach tynkowanych z ceglany detalem.

DOM przy ul. Dworcowej nr 6, powstał na pocz. XIX w., murowany z cegły, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką karpiówką,

zbudowany na planie prostokąta o dwutraktowym układzie pomieszczeń z sienią na osi z kominami; z piecami chlebowymi w przyziemiu. Elewacje tynkowane, z szerokimi płaskimi pilastrami w narożach, z pozornym ryzalitem przy głównym wejściu, pierwotnie z zamkniętymi odcinkowo otworami o bardzo niskiej strzałce. Przy oknach zachowane częściowo okiennice.

DOM przy ul. Szkolnej nr 1 pochodzący z 1 poł. XIX w., murowany z cegły, częściowo podpiwniczony, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Zbudowany na planie wydłużonego prostokąta o dwutraktowym układzie pomieszczeń. W jednym z wnętrz zachowane sklepienie kolebkowe z lunatami. Elewacje tynkowane z szerokimi płaskimi pilastrami w narożach, zakończone profilowanym gzymsem koronującym. W szczytach zachowany prosty płaski pas międzykondygnacyjny. Stolarka okienna częściowo z końca XIX w. częściowo współczesna. Od strony zach. przed jednym z wejść dostawiona drewniana weranda z 1 ćw. XX w. Drugie wejście z zachowanym szerokim prostym płaskim obramieniem (pseudoryzalit) i z półfilarami w płytkiej wnęce obejmującymi otwór wejściowy z pierwotną stolarką dwuskrzydłowych drzwi płycinowo ramowych opierzonych deskami nabijanymi w jodełkę z kowalskimi okuciami i gwoździami.

DOM przy ul. Kościuszki nr 1 zbudowany ok. 1870 r., murowany z cegły, częściowo podpiwniczony, parterowy, z mieszkalno-użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym obecnie eternitem. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z ryzalitami pośrodku elewacji wsch. i zach. Elewacje tynkowane z ceglany detalem w postaci lizen, gzymsu kordonowego, pierwotnych obramień okiennych. Obecnie większość otworów okiennych przekształcona.

DOM przy ul. Dworcowej nr 4, przeznaczony dla dwóch rodzin, wzniesiony ok 1910 r., murowany z cegły, z szachulcowymi szczytami, częściowo podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami pokrytym dachówką ceramiczną karpiówką. Budynek na planie prostokąta z nieco niższą dobudówką od strony pd. mieszczącą niewielką sień i klatkę schodową. Elewacje tynkowane z odkrytą drewnianą konstrukcją szachulcowych ścian szczytowych. Okna zamknięte prosto z zachowanymi częściowo okiennicami.

DOM przy ul. Dworcowej nr 2, przeznaczony dla czterech rodzin, zbudowany ok. 1910 r., murowany z cegły, z szachulcowymi szczytami, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Wzniesiony na rzucie litery „L” powstałej z dostawienia dwóch identycznych segmentów mieszkalnych, z których każdy złożony z sieni ze schodami, kuchni i dużej izby. Elewacje tynkowane z odkrytą drewnianą konstrukcją ścian szczytowych, które częściowo szalowane deskami. Otwory zamknięte

prosto, częściowo z pierwotną stolarką okienną i okiennicami.

DOM URZĘDNIKA, obecnie dom przy ul. Szkolnej nr 3, wzniesiony w 1910 r., murowany z cegły, na podmurówce z kamienia polnego, szczyty częściowo w konstrukcji szachulcowej, podpiwniczony, parterowy, z dwukondygnacyjnym mieszkalno-użytkowym poddaszem, nakryty dachem mansardowym pokrytym dachówką ceramiczną. Zbudowany na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, o dwutraktowym układzie pomieszczeń. Pośrodku pierwszego traktu znajduje się sień z klatką schodową, po jej pn. stronie pierwotnie był duży pokój, po pd. kuchnia. W drugim trakcie zaprojektowano dwa pokoje. Elewacje tynkowane z odkrytą drewnianą konstrukcją w zwieńczeniu szczytów. Wejście główne od strony wsch. poprzedzone drewnianym gankiem nakrytym daszkiem jednospadowym pokrytym dachówką. W połaciach dachowych niewielkie wystawki także nakryte daszkami pulpitowymi. W szczycie pn. data „1910”. Od strony grogi dom oddzielony murem z charakterystycznych ustawionych ukośnie cegieł.

Źródło:

Redakcja naukowa serii prof. dr hab. Jan Skorutowicz „Dawne budownictwa folwarczne”
Jolanta Goszczyńska, Majątki Wielkopolskie, Tom V, Powiat Kościański, Wydawnictwo Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno Spożywczego w Szreniawie 1998r., wyd. cyt., s. 189-199